

מסכת עבודה זרה

דף ב

'לפני אידיהן של עובדי כוכבים שלשה ימים, אסור לשאת ולתת עמהן...' – 'יש אומרים שאין כל דברים אלו אמורים אלא באותו זמן, אבל בזמן הזה – אינם בקיאים בטיב אלילים, לפיכך מותר לשאת ולתת עמהם ביום חגם, ולהלוותם, וכל שאר דברים' (שלחן ערוך יו"ד קמח, יב).
'ואפילו נותנים המעות לכהנים – אין עושין מהם תקרובת או נוי אלילים, אלא הכהנים אוכלים ושותים בו. ועוד, דאית בזה משום איבה אם נפרש עצמנו מהם ביום חגם, ואנו שרויים ביניהם וצריכים לשאת ולתת עמהם כל השנה. ולכן אם נכנס לעיר ומצאם שמחים ביום חגם – ישמח עמהם משום איבה, דהוי כמחניף להם (הכל בטור). ומכל מקום בעל נפש ירחיק מלשמוח עמהם אם יוכל לעשות שלא יהיה לו איבה בדבר (ב"י בשם הר"ן). וכן אם שולח דורון לעכו"ם בזמן הזה ביום שיש להם סימן אם יגיע להם דורות בחג ההוא – אם אפשר לו ישלח לו מבערב [שאם יאחר, תהיה לו איבה הואיל והורגל כבר. ש"ך], ואם לא – ישלח לו בחג עצמו' (לשון הרמ"א שם).

נימוק זה שכתבו ראשונים להתיר משום איבה – צריך באור, הלא לגרום לעכו"ם להודות לאליל הוא איסור תורה משום ושם אלהים אחרים לא תזכירו, לא ישמע על פיה, וכיצד יתכן שנתיר איסור תורה משום איבה, והרי אין מדובר כאן באופן של סכנת נפשות [וגם באופן זה היה מקום לדון משום 'אביזריהו דעבודה זרה', שיהרג ואל יעבור]?

ונראה שאין כלל איסור תורה במשא ומתן עמהם הגם שילך ויודה, משום שאין כוונת הישראל לכך, והריזה 'דבר שאין מתכוין'. [ואפילו אם ננקוט שודאי ילך ויודה, אין זה שייך לגדר 'פסיק רישא' – כיון שעל כל פנים אין הדבר מוכרח מצד המציאות, שאפשר לו שלא להודות], אלא שתקנו חכמים לאסור משא ומתן משום חומרא דעבודה זרה, הלכך במקום איבה הקלו (עפ"י אגרות משה יו"ד ח"א עא, וע"ש עוד שהאריך לענין ההתר להשביעו).

וכן מבואר ופשוט בראשונים (רמב"ן, ריטב"א ועוד) שדין משנתנו – מדרבנן, שכתבו בבעיא דלהלן (ו) שכיון שלא נפשטה – הולכים לקולא. וכן מבואר בראשונים להלן יב. (וכן בבהגר"א יו"ד קנא סק"ח). ועוד מפורש כן בריטב"א להלן (ו:), שהאיסור אינו אלא מדרבנן ושלכן התירו משום איבה וכדומה. וכן מפורש בראשונים (עריטב"א מגילה כח. ר"ן בשם הרמב"ן סוף פרקין; רי"ד להלן יב). שאזהרת 'לא ישמע על פיה' בנידון דידן אינה שייכת מצד הדין, אלא מידת חסידות. ואפשר טעמם כטעם האג"מ, דהו"ל דבר שאין מתכוין [וברא"ה (וכן משמע בתוס' סנהדרין סג: ובר"ן סוף פרקנו) מבואר שאינו אלא חשש שמא יודה ולא ודאי. וכ"כ החזו"א יו"ד סב, ז ע"ש]. או משום שאינו נחשב גורם ממש כמוש"כ החזו"א.

ויש מקום לדון להלכה, אם ננקוט שטעם ההתר בזמן הזה הוא משום איבה, לפי מה שנקטו בגמרא (ו) שיום ראשון נחשב יום איד, אם כן במקומות שהרשויות אוסרות לפתוח החנויות ביום א', צ"ע אם יש להתיר או להשתדל אצל הרשויות לבטל האיסור לסחור ביום זה – שהרי במצב הקיים שאסור לפתוח, אין איבה אם גם אנו לא נסחור (אמת ליעקב).

ואין להקשות על מה שכתבו הראשונים שכיון שבזמן הזה שאין העכו"ם אדוקים באליליהם – מותר, והלא בכל מקום גזרת חז"ל קיימת אף בהיבטל טעם הגזרה? – שונה כאן שתחילת התקנה כך היתה, לאסור ולהתיר לפי מנהגי המקומות ולפי אדיקותם באליליהם, וכמו שאמרו (ז): בגולה אינו אסור אלא יום אידם בלבד, ועוד כיו"ב (כדלהלן סד:). ואין ללמוד מכאן לשאר תקנות ולהשוות תקנות חכמים זו לזו (עפ"י תוס' להלן נו סע"ב; רא"ש; מאירי; שו"ת הריב"ש קיט; שצד. וע' בר"ן להלן סה ד"ה גרסינן תו). כיו"ב כתבו התוס' לענין איסור 'גילוי' בזמן הזה (לה סע"א). אך יש אומרים שאיסור גילוי לא נאסר במנין הלכך אין צריך מנין אחר להתירו. מובא ברמב"ן ובמאירי שם. וכן יש לומר בענין התר מכירת בהמה גסה לעכו"ם, שנהגו התר בזמן הזה משום איבה או מטעמים אחרים – עתוס' להלן טו סע"א.

והמאירי כתב, זו לשונו: '... ומתוך כך עיקר הדברים נראה לי שדברים אלו כולם לא נאמרו אלא על עובדי האלילים וצורותיהם וצלמיהם, אבל בזמנים הללו מותר לגמרי. ומה שאמרו בגמרא (ו ז) 'נצרי לעולם אסור' [גרסנו: 'יום א' לדברי ר"י לעולם אסור'], אני מפרשו מלשון נוצרים באים מארץ מרחק האמור בירמיה, שקרא אותם העם נוצרים על שם נבוכד נצר, וידוע שצלם השמש היה בבבל ושכל עם נבוכד נצר היו עובדים לו. וכבר ידעת שהחמה משמשת ביום ראשון במנין ימים, ומתוך כך היו קורין לאותו יום נצרי, על שם שהיה קבוע לנבוכד נצר על צד ממשלת חמה שבו, והדברים נראין וברורים'. א. כיו"ב כתב להלן כ – לענין 'האומות הגדורות בדרכי הדתות ושמודות באלקות', שאין כלפיהם איסור מתנת חנם, וכיו"ב כתב להלן רפ"ב ועוד. אבל אין זו סוגיין דעלמא.

ב. עוד אודות שם 'נוצרים' (ע' תענית כז: בדפוסים ישנים, ועוד) – ע' בלקוטים שבסוף ספר מהרי"ל.

'ומאן דתני אידיהן מאי טעמא לא תני עידיהן' – יש לפרש על פי דברי הרמב"ם (בפירוש המשנה) ש'אידיהן' הוא כינוי ל'מועדיהם' ומפני שהם של הבל אסור לקרותם 'מועדים', לכך שינו הלשון בכינוי. וזהו שמקשה הגמרא שיותר נכון לשנות 'עידיהן' כי לשון זו קרובה יותר ל'מועדיהם' (אמת ליעקב).

באורי אגדה

'חד תני אידיהן וחד תני עידיהן' – השמחה האמיתית הקיימת לעד היא השמחה בה', בניגוד לחגיגות העכו"ם ושמחותיהם שאחריהם תוגה מאחר וכל שמחתם באליליהם – דבר המכזב וחולף, לכן שמחתם גם היא בטילה ו'נשברת', ועל שם כך קרויה 'איד'.

גם צורתה ואופיה של השמחה הן המעידות על כך – כי אין השמחה באה לאדם אלא ע"י שלווה הלב, באין דאגה וטרדה, ודבר זה אי אפשר להתקיים באופן מלא אלא למי שנכון לבו בטוח בה', אשר בידו להושיע בכל. ה' הוא המבטח היחיד לאדם ורק על ידו יוכל להיות בשלוה אמיתית. הרי שהשמחה בה' והבטחון בישועתו המה מעידים על אמיתת המבטח שלו. והרי אמרו (במגילה יב:): ישראל בשמחתם כשאוכלין ושותים, עוסקים בדברי שירות ותשבחות – ובכך ניכר שהשלוה שלהם מהש"י, אבל עכו"ם עוסקים בשמחתם בדברי תיפלות וזנות – שלותם ושמחתם באה להם מצד בטחונם בעולם הזה הכוזב ותענוגותיו-אליליו החולפים – הרי ששלותם ושמחתם יסודה בשקר ודמיון. ולכך חגיהם המה 'עידיהם' על קירות לבם, כי נכון ובטוח הוא בהבלי העולם הזה.

[וזה ענין 'בשלשה דברים אדם ניכר... בכוסו' – (הוא הכר האמצעי, העיקרי), כלומר לפי שמחתו (ויין ישמח...) של האדם ניכר מאין נמשכת שלותו ובטחונו] (עפ"י דובר צדק עמ' 84).

ויש לרמז עפ"י 'אדם ניכר' – ישראל הקרויים אדם, ניכרים ונבדלים בשמחתם [וכן בכיסם ובכעסם] משאר העמים.

(ע"ב) 'תאכל כל ארעא ותדושנה ותדקנה – אמר רבי יוחנן: זו רומי חייבת שטבעה יצא בכל העולם' – פירוש, רומי היתה קונה מכל שאר המלכויות סחורות, מלבוש ומזון, ולכך מטבעה יוצא בכמה מלכויות, כי נותנת מטבעות כסף וזהב ולוקחת סחורה תמורתן. וזהו ותאכל כל ארעא – שאוכלת מן הגדל בכל הארצות (בן יהודה שבועות ו:).

'מלך וצבור – מלך נכנס תחילה לדין... וטעמא מאי, איבעית אימא לאו אורח ארעא למיתב מלכא מאבראי' – צריך לבאר מהו ענין 'אבראי' בדין שלמעלה. ונראה על פי מה שכתב באגרת שבסוף ספר 'קול שמחה' על הכתוב מרחוק ה' נראה לי, שזהו סוד ראש השנה. ויש לפרש: הנה הדין צריך להיות נבדל מהנידונים לפניו, והרי הקב"ה קרוב לכל קוראיו ובייחוד לישראל שנקראו בנים, ועל כרחנו לומר שבראש השנה מתרחק כביכול מהנבראים כדי לדונם. אך ישראל המבינים מקרבים עצמם יותר ויותר, כמשל התינוק שאמו מסתתרת ממנו באחת מזוויות הבית וכשהתינוק מרגיש שהיא שם, הוא רץ בזריזות אל חיק אמו, באהבה רבה יותר מזו שהיה רץ אליה לולא נסתתרה. ואעפ"כ יש כאן התרחקות, והיא המכונה 'למיתב אבראי', הלכך לאו אורח ארעא שיתרחק הש"י מהמלך קודם דינו, ועל כן נכנס המלך תחילה וכשזכה בדינו הרי נעשה שוב מקורב.

והטעם השני, **'מקמי דליפוש חרון אף' – וכי תעלה על דעתך ששופט כל הארץ לא יעשה משפט צדק, בשביל כעס על זולתו? אך הפירוש הוא לפי שאשמותיהם של ישראל תלויות בדייניהם ובראשיהם, מאחר ויש בידם למחות (כמו שהביא רש"י (דברים א) על הפסוק 'אשימם בראשיכם'), ובודאי המלך שהכל כפופים אליו, אשמות הציבור תלויות בו, וזהו ה'חרון אף' שיש עליו מחמת הציבור, ועלולים אשמות אלו להצטרף עם חטאיו הפרטיים – על כן נידון הוא מפאת עצמו תחילה וכשיצא מהם זכאי שוב אין מצטרפים חטאיו שכבר נמחלו עם אשמות הקהל, להיות עמהם רוב (עפ"י שם משמואל ר"ה תרעב).**

ע"ע אגרות משה או"ח (ח"ה לה, ז) לענין אמירת 'באהבה' בראש השנה שחל בשבת – האם יש אהבה בדין.

יכולם לא עשינו אלא בשביל ישראל כדי שיתעסקו בתורה. אמר להם הקב"ה: שוטים שבעולם, כל מה שעשיתם – לצורך עצמכם עשיתם' – טענתם היתה, אמנם עשינו מה שעשינו בעיקר לצורך עצמנו, עם כל זאת הלא יש בהם גם צורך ותועלת לישראל בעסקם בתורה, שעל ידי אותם דברים יתחזקו ויודרו יותר בתורה. [וידעו בלבם שטענתם שקר, ובכל זאת מי שנשרש בחטא ונתון תמיד תחת מרותו של רצונו ותאוותו – אין הרצון יודע גבול, ואפילו ברגע נורא זה, כשעומדים לדין לפני מלך מלכי המלכים בעולם האמת והודככות הנפש – אין בכוחם להיפרד מרצונם הקשור אחריהם ככלב].

ואמר להם הקב"ה: שוטים [לא אמר 'שקרנים', שהרי יודעים בעצמם ששקרו], הלא כל כוונותיכם גלויות וידועות לפני, והרי לא היה בכוונתכם כלום לצורך ישראל רק לצורך עצמכם בלבד. ועוד, הלא אתם אלו שסונטים בישראל ואומרים להם שוא עבוד אלקים, טוב לכם שלא תתעסקו בתורה, וכל פעלכם ומטרתכם אינם אלא לפתח ולשכלל את צרכי הגוף ותאוותיו, והרי מהותה של התורה היא הפך זה – שבירת התאוה הבהמית ועליונותו של האדם על רצונותיו, אם כן הטענה שבפיכם שסייעתם לעסק התורה, הריהי מופרכת היא מעיקרה (עפ"י מכתב מאליהו ח"א עמ' 68; בן יהודה ועוד. וע' בחושי הנצי"ב כאן ובפרושו הרחב דבר לך-לך טו, א).

וכיו"ב יש בספר בית יעקב (פרשת צו, כז) בשם הרה"ק מאיזביצא. (וכענין זה נמצא במי השילוח ח"ב שופטים עה"פ ואכלת את שלל אויבך. וכן הוא בפרי צדיק לחג הסוכות יא), שלעתיד יבורר שכל טובות העוה"ז באמת היו רק בשביל ישראל שיהנו מהם, וזה כל זכות קיומן בעולם, והנכרים לא היו אלא כשומרים עליהן בשביל ישראל. וגם האומות יראו זאת בחוש, ועל כן יבואו בטענה שהיה להם תפקיד לסייע לישראל בכל אשר

פעלו ועשו בעולם. אך טענתם בטלה כיון שהאדם נידון לפי תפיסתו ודעתו, והרי לא היתה להם שום השתתפות מודעת לכך, אדרבה הם רצו להפך, והקב"ה שהוא בוחן כליות ולב יודע שפנימיות לבם לא היתה רק לצורך עצמם, לכך אין להם חלק בזכות זו של הסיוע.

ע"ע בספר אור הצפון ח"א עמ' קנה-קנו.

‘שווקים להושיב בהן זונות’ – ליטול מהן מס לשלטון (תוס' יח סע"א).

‘יצאה מלכות רומי ונכנסה מלכות פרס אחריה, מאי טעמא – דהא חשיבא בתרה. ומנלן וארו חיה אחרת תגיה...’ דהנך משכי במלכותיהו עד דאתי משיחא – מן הכתוב הזה אין ראיה שפרס היא החשובה לאחר רומי, אדרבה הלא היה להקדים את בבל שהיא המנויה הראשונה שם, אלא עיקר סמיכתו על מה שאמר להלן שמלכות פרס, כרומי, תשלוט עד סמוך לביאת המשיח. [לא כן מלכויות בבל ויון, ספו תמו מן העולם]. ומן הכתוב הזה רק הביאו להוכיח שהיא מלכות חשובה, מכך שנמנית בין ארבע המלכויות.

ואף על פי שמלכות יון השפילה משכבר את מלכות פרס – אכן, אעפ"י שפרס אינה שולטת על ישראל שהיו בארץ ישראל בבית שני, אבל עדיין היא מולכת, וישראל שבגלויות משועבדים תחתיה. 'ורומי היא משעבדת בגלויות מלכות רומי, ופרס היא משעבדת בגלויות בבל – והיא מלכות ישמעאל המולכת עכשיו' (תוס' רי"ד).

‘ותני רב יוסף: אלו פרסיים שאוכלין ושותין כדוב ומסורבלין [בשר] כדוב...’ – במסכת ברכות (ח:): שבו את הפרסיים שהם צנועים באכילתם ובדבר אחר [= בתשמיש. וכן בכתובות מח – 'הוא בבגדו והיא בבגדה – מנהג פרסיים'], ואילו כאן אמרו אוכלים ושותים כדוב. שני הדברים הללו אינם סותרים זה לזה, כי אפשר מצד אחד אכילתם מרובה, שלכך הם מסורבלים ומגודלי בשר, ומאידך צנועים בדרך אכילתם.

ובספר צדקת הצדיק (רנו) כתב בפירוש הגמרא בברכות, שלא באו לשבח אומה זו [והרי לאחר מכן בסמוך דרשו את הפסוק 'אני צוית למקודש' – אלו פרסיים שמזומנין לגיהנם], ופרש שכל צניעותם לא היתה אלא למילוי תאוותם (וכ"ה בפרי צדיק חנוכה יד כא. וע"ע ברש"י סוף מסכתין). ובכך אפשר לישב גם סתירה זו: כי אמנם על פי המראה החיצוני נראים כצנועים, המשילו אכילתם ושתיתם כאכילת דוב – שכך היא מהות אכילתם באמת, מתוך תאוה חיתית.

[ע' ביזמא עז. ששר פרס – דוביאל שמו. ושם השר מורה על מהות האומה ותכונתה, כמוש"כ מהרש"א שם].

‘ואין זאת אלא תורה...’ – כי חוקי העמים, גם אותם התקפים על פי דין תורה, כגון הדינים שנצטוו עליהם בני נח לילך בהם לפי שכלם ותקנותיהם, חלים בהם שינויים ותמורות בהתאם לתנאי החיים ושינויי המושגים של התקופות, משא"כ משפטי התורה נצחיים המה; לכך מכונה התורה 'זאת' – כלומר היא זו עצמה שניתנה בהר סיני (אמת ליעקב ואתחנן ד, מד).

‘מלמד שכפה הקב"ה הר כגיגית על ישראל...’ – על התורה שבכתב לא נצטרכו לאזהרה זו, שכבר קיבלו עליהם ואמרו 'נעשה ונשמע', אלא על התורה שבעל-פה אשר חכמים יגידוה בכל דור ודור, ויש בה דקדוקי מצוות קלות וחמורות וקשה כשאל קנאתה – שכל העובר על דברי חכמים חייב מיתה. לפי שאין לומד אותה אלא מי שאוהב הקב"ה בכל לבו ובכל נפשו ובכל מאדו (עפ"י מדרש תנחומא פרשת נח ועוד).

לכשתמצוי לומר אזהרה זו משלימה גם את קבלת התורה שבכתב, שאף על פי שכבר קבלוה עליהם

מרצון, חזר הקב"ה והטילה עליהם בגזירה, שכן היא שלמותו של עול תורה שיהא אדם עושהו לא מפני רצונו אלא מפני גזירת מלך. כיון שאדם מבטל רצונו אפילו בדבר שרצונו עמו, וכל מעשיו שעושה עם הקב"ה מפני גזירתו בלבד, אז זוכה שיהא פיו כהר סיני וגזירותיו כגזירת מלכו של עולם – זה סוד התורה שבעל פה (מתוך ספר הפרשיות יתרו עמ' תא).

עוד בענין זה, ע' בחדושי אגדות מהרש"א, פני יהושע ואמת ליעקב; בית הלוי (יתרו ד"ה ואמר עוד לריח); שפת אמת; בן יהוידע ומאור ישראל – שבת פח; צדקת הצדיק נו.

במהותה של כפיית ההר מובא בספרים (ע' אור חדש למהר"ל; דעת חכמה ומוסר ח"ג רנה; מכתב מאלהו ח"ב עמ' 123 וח"ג עמ' 55), שראו גילוי שכינה בבהירות גדולה כל כך עד שהיו כמוכרחים מצד השגתם לקבל את התורה, וכיון שכך הרי חסרה להם בחינת הנדיבות העצמית, לקבל מתוך בחירה, ובימי אחשוורוש קיבלוה בבחינה זו.

ובשם הבעש"ט מובא (בן פורת יוסף לרי"י מפולנאה, סד) שכפייה זו לימדה אותם שגם בעתות סילוק המוחין והחשק בלימוד ובעבודת ה', אין האדם בן חורין ליבטל מן התורה אלא יתאמץ בה בעל כרחו, כמו בכפייה.

ואם לאו – שם תהא קבורתכם' – 'שם' – מופלג, ואפשר גם לפרשו: רצונכם או אין רצונכם – כבר נעשיתם עֲמָה של תורה ולא יהיה לכם עוד קיום בעולם בלעדה, הרי ש'שם' – בכל מקום שתתפזרו לשם בדור מן הדורות, לא תצילכם אלא התורה זאת בלבד (ספר הפרשיות שם).

ראה ויתר גוים – מאי ראה? ראה ז' מצוות שקבלו עליהן בני נח ולא קיימם, כיון שלא קיימם – עמד והתירן. איתגורי איתגור?!... אין מקבלין עליהן שכר... אלא כמי שאינו מצווה ועושה' – צריך באור, הרי סוף כל סוף הם מוזהרים עליהן ומדוע לא יקבלו שכר, והקב"ה צדיק וישר הוא? אלא, שכר מעשי המצוות יש בו שני חלקים: השכר ה'טבעי' שבא כתוצאה ישירה מן הפעולה הטובה, ועוד זאת – שכר 'גמולי' שמגיע לאדם על כך שממלא את רצון ה' בקיום הבריאה, שבמעשהו מקיים את העולם כולו ע"י המעשה הטוב. [וכמשל הרופא המורה על תרופה מסוימת לחולה זה, אינו מצווה על כך אלא מציג לפניו את הדרכים והאפשרויות, באם יעשה כך – יתרפא, ובאם לאו – ייפגע. אך כשמרפא את בנו, מצווה על לקיחת התרופה וגם מבטיח לו שכר טוב אם ייקחנה, שהרי הרופא בעצמו חפץ מאד בריפוי, ולכן הוא מבטיח שכר נוסף באם ייטלנה, מלבד הריפוי עצמו שהוא השכר הטבעי והישיר של התרופה].

כאשר ראה הקב"ה שאומות העולם אינם מקיימים שבע מצוות, עמד והתירן (לשון התרת קשר) – כלומר, מעתה אין קיומו של עולם והנהגתו קשור ותלוי בהן, אלא אך בקיום ישראל את התורה. הלכך, אמנם יקבלו את השכר הנובע ישירות מעצם המעשה הטוב, אבל אבדו את השכר הגמולי, שהוא בא על מילוי חפץ ה' ביישוב העולם ובקיומו – שהרי העולם שוב אינו תלוי במעשיהם (עפ"י העמק דבר ריש בחוקתי, ובספרו מרומי שדה ב"ק לח).

בדרך דומה: עמד והתיר להם את הקשר שבין מעשה התחתונים לבין העולמות העליונים, ומעתה שוב אינם מקבלים שכר על פעולתם הרוחנית אלא לפי שכר פעולתם של המעשה הנגלה בעולם הזה (עפ"י בן יהוידע).

פרוש נוסף: כי זה שגדול המצווה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה, הוא מפני דאגתו וצערו שמא יעבור על הציווי (כמוש"כ התוס' להלן), או משום שיצרו מסיתו ביותר. וטעמים אלו ראה שאינם שייכים

אצלם, שהרי אינם דואגים וחרדים על המצוות, ולכך עמד והתירם, כלומר שוב אינם קשורים ואסורים בעבודות מצוותיהם, אלא הרי הוא אצלם כדבר שברשות. וממילא שכרם אינו אלא כמי שאינו מחויב בדבר ועושה (עפ"י נחלת משה ב"ק שם).

ככתבם וכלשונם'

'כל עם יש לו תפקיד מיוחד לטפל במין מיוחד של אפשרויות האדם. יודעים אנו שיפיותו של יפת היא דבר שאי אפשר למצוא אלא ביפת. אנו עוסקים בענינים גבוהים ונעלים יותר, אנו עוסקים בהקמת אוהלי ה' להוריד השכינה על האדמה, יפת יפתח את היופי, ויש חכמה באדום כדברי המדרש. המדע והחכמה יכולים להתפתח אצלם; אנו יודעים את הכל על ידי התורה המסורה אשר בה טמונים כל סודות הבריאה, אבל הם יכולים להקדיש את כל כוחם ואונם לחקירות החכמה האנושית. הגמרא אומרת, אוהבים אנו את הפרסיים מפני שבהם מתבלטת מידה זו, ואת הבבליים שבהם מידה אחרת ניכרת. ומספרת הגמרא בעבודה זרה, כיצד באים העמים ומצטדקים ביום הדין; זה מספר שגישר כמה גשרים וסלל כמה דרכים, וזה ששיפר הכלכלה ביצירת שווקים ובריבוי כסף וזהב, וזה שתיקן את רמת האדם ע"י המרחצאות שבנה, וכן הלאה והלאה, וכולם מוסיפים בשקר שלא עשו אלא כדי שישאל יוכלו לעסוק בתורה. ה' גוער בהם ששקר בפייהם. אבל יוצא מכך שאם אמנם היו צודקים, לו עשו את הכל לשם שמים, כלומר על מנת להקל על האדם להשיג את מטרתו האמיתית, לו כבשו את העולם כמצות הבורא 'וכבשוה' – כי אז היו צודקים.

אם כן יש על כל גוי וגוי תפקיד מיוחד לעבוד בכשרונותיו המיוחדים ולהביא לידי נצחון ולידי התגשמות כל מה שנרדם במוח אנושי, כל אומה ודרגתה, כל גוי וכחו. עמים ירודים כמו עמי חם וכנען יהא תפקידם רק בעבודות, אבל מכל מקום לכולם נועד תפקיד עלי אדמות' (מתוך עלה יונה לגר"י מרצבך זצ"ל, עמ' שדמ).

'... כי העולם זקוק לאנשים העוסקים ביישובו של עולם; יש צורך לגשור גשרים ולתקן שווקים, לכבוש כרכים ולעשות מלחמות. כמו כן העולם זקוק לחכמים העוסקים במחקר ובמדע והמגלים את צפונות הטבע, החושפים עתיקות וחוקרים לשונות ויודעים לנתח פרקי ספרות ומקרא. וכל הדברים האלה נמסרו לאומות העולם, והאומות הגיעו בהם לידי הישגים מרשימים. ואילו ישראל אינם רואים את עיקר תפקידם בכל אלה; אלא תרומתם העיקרית לאנושות היא תיקונו של עולם במלכות שדי; ונמצא שהאומות עוסקות ביישובו של עולם, ואילו ישראל נותנים לעולם את משמעותו וממליכים את הבורא על בריאתו.

אולם אילו היו העמים יודעים שהם בונים עולם כדי להמליך עליו את אלקי ישראל, לא היו יכולים לעסוק בתפקידם אפילו שעה אחת. שהרי אין דעתם נתונה למלכות ה'; ואין הם רוצים בעולם שישאל מרכוז, ירושלים בירתו, וה' הוא מלכו. משום כך הקב"ה מתנהג עם האומות כדרך שהוא התנהג עם המן בשעתו; והרי הוא נותן בלבם, שהם גושרים גשרים ליטול מהם מכס, מתקנים שווקים להושיב בהם זונות, כובשים כרכים לעשות בהם אנגריא, עושים מלחמות כדי להאדיר אם שמים. והרי הם מגלים את צפונות הטבע כדי להוכיח שאין מנהיג לבירה; והם חוקרים לשונות וחושפים עתיקות ועוסקים גם בחקר מקראות – וכל מגמתם איננה אלא ליטול את הזוהר מעם ישראל ולעשות את תורתו קרעים קרעים, שאינם מתאחים לעולם. ורק באחרית הימים מתברר שיש צורך בכל הדברים האלה 'בשביל ישראל כדי

שיתעסקו בתורה ויראו נפלאות בתורה. כי כל מה שהם עשו לבנינו של עולם דרוש לעולם המתקן במלכות ש-די; וכל מה שגילו בטבע – מתוך הנחה שאין מנהיג לבירה – רק יביא את האדם לראות מה רבו מעשי ה'. וכל הדרכים החדשות שסללו בחקר המקרא – תוך מגמה להוכיח שאין תורה לישראל – רק יסייעו לישראל להבין את אמיתה של תורה; והעובדה שחיפשו את הדרכים האלה רק מתוך שנאת ישראל, איננה שוללת את צדקת דבריהם, אלא היפוכו של דבר, היא היסוד הנאמן שצדקת דבריהם תלויה בו; שאלמלא היו יכולים להשלות את עצמם שיש בחקירותיהם כדי לפרנס את שנאת ישראל, לא היו יכולים להגיע לכל ההישגים שבידיהם.

משום כך רק אחרי שהשלימו את כל מעשיהם, תתברר תכלית תגלייתם: לא לעצמם סללו את הדרכים האלה, אלא הם סללו מסילה חדשה לעם ה', כדי שיגיע בה אל סודות התורה (פרקי מועדות ל"מ ברויאר ה"ו. עמ' 609. וציין שם ל'אור חדש' למהר"ל מפראג ריש מגילת אסתר).

'מלחמות – אני עשיתי' – 'בעל מלחמות' – כל המריבות והסכסוכים בין האומות נעשים רק על ידי הקב"ה, כדאיתא במסכת עבודה זרה – 'מלחמות אני עשיתי'. אין לבני אדם בחירה בעצם עשיית המלחמה. ליחידים יש רק בחירה אם תעשה המלחמה על ידם או על ידי אחרים' (מכתב מאליהו ח"ג עמ' 70 וע"ש בח"א עמ' 165).

פרפראות

'רב ושמואל – חד תני אידיהן וחד תני עידיהן' – בירושלמי (ברכות ח,ו): 'רב אמר עידיהן ושמואל אמר אידיהן'.

ומצאנו עוד בדומה: רב אמר 'אותו', ושמואל אמר 'עותו'... רב אמר: 'מאברין' ושמואל אמר 'מעברין' (עירובין נג.).

וכיו"ב: 'אבעיא להו: כדי גמיאה או כדי גמיעה... גראינין או גרעינין, אוממות או עוממות, מאמציין או מעצמיין' (שבת עז). וכן דרשו (פסחים לו). 'עוני – אוני'. ואמרו (בברכות לב). 'אל – על' שכן דבי ראב"י קורין לאלפיין עיניין ולעיניין אלפיין'. וכן מצינו (להלן יא): 'עטלווא' – כמו אטליין; 'בעומד' – באומד (תמיד כט); 'אימרא' – עמרא (עתוס' להלן לד. ד"ה שאין); ולהלן עא. 'עול תחת' לעוצר' ופרש"י בל"א: לשון אוצר; וכתב בספר הערוך (ער ג) 'הרבה בלשון ארמי מחליפין א' בע'. וע"ע במצורין ביוסף דעת יומא עו.

דף ג

'מנין שאפילו נכרי ועוסק בתורה שהוא ככהן גדול? תלמוד לומר אשר יעשה אתם האדם וחי בהם... – 'ככהן גדול' לאו דוקא, שהרי הכהן מצווה ועושה וזה אינו מצווה ועושה, אלא גוזמא היא ולחשיבותא בעלמא נקט (תוס' הרי"ד מהר"ת).

ואין מדובר אלא לענין כבוד בעלמא, אבל לענין המצוה להחיותו ולהצילו – ודאי ישראל עם הארץ קודם לגוי העוסק בתורה (ע' אגרות משה או"ח ח"ב לג,א).

לכאורה מקרא זה מדבר על קיום המצוות ולא דוקא על לימוד תורה. ולפי זה משמע שיש לנכרי שכר

שאלות ותשובות לסיכום ולחזרה

פרק ראשון; דף ב

א. אלו עסקים אסור לעשותם עם עובדי כוכבים לפני אידיהן?

לפני אידיהן של עובדי כוכבים שלשה ימים, אסור לשאת ולתת עמם, להלוותם וללוות מהם, לפורעם ולפורע מהם. רבי יהודה מתיר לפרוע מהם.

לדברי רבי יהושע בן קרחה, וכן פסק רב הונא (ו:), מלוה על פה נפרעים מהם, מפני שהוא כמציל מידם.

א. יש אומרים שבכלל 'לשאת ולתת עמהן' כל מקח וממכר (כן פסק הרמב"ם, וכ"ה בשו"ע יו"ד קמח, א).

וכן כתבו הראשונים בדעת רש"י בפירושו למשנה. ואילו רבנו תם (עתוס' כאן ולהלן ו ד"ה או וד"ה

לא) היה מפרש שלא נאסר אלא למכור להם דברי תקרובת לעבודתם ולא שאר דברים, וקניה

מותרת בכל אופן (וגם ברש"י להלן יב: מבואר שמוטר לקנות מהם דבר המתקיים, שסתם מוכר עצב. וכתבו

התוס' שם שרש"י חזר בו ממה שאסר במשנה לקנות מהם. וערא"ש), שמסירת מעות אינה בכלל האיסור.

ואעפ"י שהם נוהגים לעשות תקרובת במעות, אך הואיל והמעות מצויות להם בריחוק לצורך

זה, אין לאסור.

ואפילו לדברי רבנו תם, אין מקבלים מהם דורונות, הן דברים המתקיימים הן שאינם מתקיימים

(כדלהלן ו: ובתוס').

ב. להלוותם – פירש רבנו תם: להלוותם בחנם [ואף באופן זה אסור ללוות מהם. כדלהלן ו סע"ב

ובתוס'] אבל ברבית מותר, שהרי מצטער הרבה ואינו מודה.

ג. כתבו פוסקים (תוס'; שו"ע יו"ד קמח, יב): עתה אין נוהגים איסור בדבר, מפני שאותם נכרים אנו

יודעים בהם שאינם עובדים לעכו"ם [וכמו שנהג רב יהודה לשלוח דורון לנכרי ביום אידם

מפני שידע בו שאינו עובד לעכו"ם. להלן סה. ומובא ברי"ף]. או מפני שסמכו על דברי הירושלמי

שלעכו"ם שמכירו – מותר, שאינו אלא כמחניף (תוס'). והרמב"ם לא הביא חילוק בין מכירו

לשאינו מכירו (ע' בית הלוי ח"א כ, ד).

ומכל מקום כתבו התוס' שנכון להחמיר כשבא עובד כוכבים לבקש הלואה לצורך אידו

[שקוראים: 'אפריר']. אבל הר' אלחנן אמר שאין בדבר איסור, כי מה שהם נותנים המעות

לגלחים ולכומרים, אינו ממש לשם עבודת כוכבים אלא לצורך הנאתם (וכ"ה ברמ"א שם).

עוד צדדו בתוס' (וכ"כ הרא"ש) להתיר להפרע מהם הלוואות אפילו בשטר ובמשכון [כשאין ידינו

תקיפה עליהם] – שהרי זה כמציל מידם.

ויש שהתירו רק באופן ששייך 'איבה' (ע' בראשונים; יו"ד שם).

ב. א. מהן משמעויות 'אידיהן' ו'עדיהן'?

ב. מה היו מפעליהם העיקריים של מלכויות רומי ופרס?

א. 'אידיהן' – לשון שבירה. 'עידיהן' – לשון עדות [שמעידים הגויים בעצמם שעבדו ע"ז].
כינויים אלו הנם כינוי ללשון 'מועדיהם' ולפי שאסור לקרואם מועדים, כי הם של הבל, לכך שינו הלשון (עפ"י פרוש המשנה לרמב"ם).

ב. עיקר עיסקה של מלכות רומי היה בהתקנת שוקים ומרחצאות, והרבות כסף וזהב ומסחר, ויצא טיבעה בכל העולם. לעומתה מלכות פרס, עסקה העיקרי היה בבניית גשרים וכרכים ועשיית מלחמות (ערש"י).

דפים ב – ג

ג. כיצד מתואר דין אומות העולם לעתיד לבוא?

לעתיד לבוא (בבוא 'יום הדין הגדול'. עפ"י דרשת הרמב"ן לראש השנה), מביא הקב"ה ספר תורה ומניחו בחיקו ואומר: כל מי שעסק בזה – יבוא ויטול שכרו. מיד מתקבצים עכו"ם בערבוביא, ואומר להם הקב"ה: תכנס אומה ואומה וחכמיה [כדי שישמעו דבריו]. נכנסת רומי תחילה [שהיא החשובה שביניהם] ואח"כ פרס ואח"כ שאר האומות. וכל אחת טוענת על מעשיה בתיקון ישובו של עולם – בשביל ישראל שיתעסקו בתורה. והקב"ה משיב לכל אחת ואחת שכל מה שעשתה – לצורך עצמה עשתה. ושוב אומרים לפניו: כלום כפית עלינו הר כגיגית לקבל התורה ולא קבלנוה, כשם שעשית לישראל? מיד אומר להם הקב"ה: הראשונות ישמיעונו, כלומר שבע מצוות שהיו לכם – לא קיימתם.

ושוב דנים על ישראל שקיבלו את התורה – האם קיימוה אם לאו, ואומר להם: מביניכם יבוא ויעיד עליהם; יבוא נמרוד ויעיד על אברהם וכו'. ואמר רבי יהושע בן לוי: כל מצוות שישראל עושים בעולם הזה באות ומעידות להם לעולם הבא. ולכשישמעו עובדי כוכבים עדותם, יאמרו 'אמת'. (כל הגוים נקבצו יחדו ויאספו לאמים, מי בהם יגיד זאת וראשונות ישמיענו. יתנו עדיהם ויצדקו – וישמעו ויאמרו אמת). [ובאות המצוות לעולם הבא וטורפות אותם לעובדי כוכבים על פניהם. כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים. ד:].

אומרים לפניו: רבש"ע, תנה לנו מראש ונעשנה. אמר להם: שוטים שבעולם, מי שטרח בערב שבת הוא יאכל בשבת... ואעפ"כ מצוה קלה [שאין בה חסרון כיס] יש לי וסוכה שמה – לכו ועשוה. מיד כל אחד הולך ועושה סוכה, והקב"ה מקדיר עליהם חמה וכל אחד ואחד מבעט בסוכתו ויוצא. מיד יושב הקב"ה ומשחק עליהם...

דף ג

ד. א. עמד ויתר גוים – כיצד?

ב. עכו"ם העוסק בתורה – האם יש לכבדו, והאם הוא מקבל שכר על כך?

ג. האם מקבלים גרים לימות המשיח?

ד. אלו מאמרים הובאו בסוגיא בענין לימוד תורה?

א. ראה ויתר גוים – ראה הקב"ה שבע מצוות שקבלו עליהם בני נח ולא קיימו – עמד והתירן להם. ולא לענין שלא ייענשו כשאינם מקיימים אותן, שודאי חייבים עליהן גם עתה [ואין התר לישראל להכשיל נכרי במצוותיו כדלהלן ו], אלא לומר שאע"פ שמקיימים – אינם מקבלים שכר כמצווים ועושים אלא כמי שאינם מצווה ועושה.

(ע"ע מש"כ השלה"ק ריש פסחים 'תורה אור'; ערבי נחל בראשית תקס"ה ד"ה ויצו).